

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У 1648 – 1654 РОКАХ

¹КЗ «Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів–гімназія № 23
Вінницької міської ради»

²Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті розглядається виникнення і становлення української державності. Стверджується, що створена Б. Хмельницьким козацька держава мала ознаки демократичної республіки.

Ключові слова: Б. Хмельницький, держава, демократична республіка.

Abstract

The article deals with the emergence and formation of Ukrainian statehood. It is alleged that the B. Khmelnytsky Cossack state, which was created, had the features of a democratic republic.

Key words: B. Khmelnytsky, state, democratic republic.

Сьогодні найактуальнішою темою досліджень у сучасній історичній науці є історія виникнення і становлення української державності, багатовікова боротьба українського народу за свою незалежність та суверенітет.

У процесі українського державотворення важливе місце займає Українська козацька держава Б. Хмельницького. Її виникнення і становлення як нової європейської держави відбулося у ході національної революції, що кардинально змінила не тільки хід національної історії, але й суттєво вплинула на геополітичний розвиток всієї Європи.

Питання про створення української козацької держави має сьогодні принципове значення. Якщо раніше радянська історіографія трактувала ці події тільки як боротьбу українського народу проти феодалного гніту та польських загарбників, то сьогодні треба відзначити, що на чолі з Богданом Хмельницьким у 1648 році вибухнуло народне повстання; охопивши більшу частину території та населення України, воно переросло у визвольну війну, а війна – у національну революцію. Понад чотири століття український народ стогнав під тяжким пануванням іноземних феодалів, але не скорився й героїчно боровся за своє визволення. Козацтво, яке стало провідником національно-визвольної боротьби, інтенсивно формувало зародки національної державності. Починаючи повстання, ні Хмельницький, ні його соратники не мали програми боротьби за створення незалежної держави. Але після воєнних перемог 1648 р. гетьман почав усвідомлювати спадкоємне право Української держави на територіальну спадщину Київської Русі і висловлював прагнення повністю звільнити Україну від польсько-шляхетського панування.

Давній лад перестав існувати, на його місці треба було встановити новий. Саме в той час гетьман зрозумів, що він не просто ватажок збунтованих селянсько-козацьких мас, а вождь усього українського народу, який веде героїчну боротьбу як за національно-політичне визволення, так і за рішення важливих соціально-економічних питань. Так, вперше за кілька років боротьби з польською шляхтою, з'явилась думка про створення Української козацької держави, яка і стала унікальним явищем в епоху світового феодалізму.

Організаторами державотворення з перших днів війни стали козацька старшина та українська шляхта. Вже у травні 1648 р. до Польщі почали надходити відомості, що Б. Хмельницький створює удільне князівство із столицею в Києві, а себе титулує князем Русі. Насправді, судячи з листів гетьмана до польського короля, мова йшла про плани української автономії у складі Речі Посполитої. Проте розмах повстання, масова втеча польських урядовців з України поставили на порядок денний

створення власної державної організації. На початку лютого 1649 р. Богдан Хмельницький сам повідомив комісарів польського короля про свої наміри створити незалежну Українську державу.

Формування Української держави розпочиналося у надзвичайно складних обставинах визвольної війни, що зумовило особливості державотворення. Козацька старшина і шляхта використали багатий досвід самобутньої козацької республіканської організації самоврядування на Запорізькій Січі, перевіреної практикою військово-адміністративної, полково-сотенної системи управління козацтва на чолі з гетьманом. Цей досвід переносився на всі визволені території України. Таким чином, закладались підвалини республіканської форми правління з верховенством влади генеральних, полкових, сотенних рад, гетьмана, виборністю органів публічної влади.

У розбудові держави Б. Хмельницький діяв цілеспрямовано. Вже в червні 1648 р. козацька загальна рада під його головуванням затвердила статут «Про устрій Війська Запорізького». Його норми чітко визначали організацію і компетенцію органів публічної влади на визволеній території України. Утворення Української держави закріпили Зборівський (1649 р.) та Білоцерківський (1651 р.) договори, укладені гетьманом із Річчю Посполитою. Тепер основними ознаками Козацької держави були і визначена територія, яку охоплювала державна організація, населення, що на ній проживало, введення своєї податкової системи. Через рік, після перемоги під Корсунем, Хмельницький вважав себе главою звільненої України: «Хоч я людина й невідома і незначна, але Бог дав мені стати єдиновладцем і самодержцем руським».

Гетьмана як главу України визнавав і польський король. 19 лютого 1649 р. на загальній козацькій раді у Переяславі посла Яна-Казимира вручили Б. Хмельницькому разом із привілеєм на вольності гетьманську булаву і бунчук, червону хорогву з білим лебедем, а також коштовні подарунки. Самовидець підтверджує, що «...із різних стран монархи отозвались з приязню до гетьмана и подарки прислали». Надійшли подарунки і від московського царя. А в листі Хмельницькому з далекої Англії від Олівера Кромвеля він титулувався «Божьей милостью генералиссимусом». Це було початком міжнародного визнання Української держави, заслуг її головного творця. Геополітичне поле тодішньої Європи складало виключно монархічні держави, де монархи – королі, імператори, царі уособлювали державний суверенітет, виступали єдиними суб'єктами міжнародних відносин. Очевидно, саме ці обставини враховував гетьман, іменуючи себе в дипломатичному листуванні «єдиновладцем і самодержцем руським». Така «самотитулатура» – свідчення прагнення самого Хмельницького поєднати ідеї козацької соборності з традиціями старої українсько-руської державності, зміцнити особисту владу для успіху державотворення в умовах війни і складного міжнародного становища України. Гетьман негативно ставився до монархічних інститутів і не раз публічно засуджував їх. Втім це не заважало йому претендувати на сильну владу, щоб протистояти своїм політичним супротивникам як в Україні, так і за її межами. М. Драгоманов писав, що устрій Української держави 1648-1654 рр. був більше подібний до устрою теперішніх (друга половина ХІХ ст.) держав європейських, так званих конституційних.

Автори історичних досліджень, які підкреслюють монархічні настрої і наміри Хмельницького, прагнення підкорити собі козацьке самоврядування з його радами, пов'язують їх з особливостями «авторитарного» характеру гетьмана. Утім очевидно, що в умовах майже безперервної війни, за відсутності вірних союзників, без сильної гетьманської влади молода незалежна держава не могла постати, а тим більше довго існувати.

Політичну організацію, що склалася на звільненій території України, сучасники нарекли Українською козацькою державою, називаючи її також Військом Запорозьким. Навіть польський король Ян Казимир офіційно визнав, що в Україні немає іншої влади, крім влади гетьмана з Військом Запорозьким, і що гетьман діє як «правитель», тобто як глава держави. Прикладом величезних змін в українській свідомості, до яких спричинив Хмельницький, є слова простого козацького сотника: «...ми з ласки Божої тепер не є прості люди, але лицарі Війська Запорізького...Боже дай, щоб здоров був пан Хмельницький, гетьман усього Війська Запорізького. А пан полковник у нас тепер за воеводу, а пан сотник за старосту, а отаман городовий за суддю!»

На наш погляд, велич Богдана Хмельницького полягає у тому, що він створив могутню козацьку державу, без якої неможливе було б відродження української державності вже 1917 року. Слід підкреслити, що з початку народного повстання і до приєднання до Москви, Україна жила як самостійна незалежна держава. У цій державі, що охоплювала всю етнічну територію України, гетьман був, по суті справи, государем. Він і сам так себе сприймав і весь народ бачив у ньому свого голову, вождя, государя. А Україна мала всі ознаки і тогочасної європейської держави.

Що стосується загальної оцінки козацької держави, то слід підкреслити, що вона була, перш за все, козацькою державою «де-факто», але, на жаль, не була проголошена «де-юре» українською державою. Досягнення Богдана Хмельницького історики часто порівнюють зі здобутками керівника Англійської революції Олівера Кромвеля. Кажучи про причини загибелі цієї спроби становлення національної держави, треба розв'язувати не тільки підступну політику російського царизму, але, на жаль, і непослідовну лінію деяких гетьманів, що привело до чвар і розладу в часи Руїни. Слід погодитися з зарубіжним істориком О. Субтельним, що після смерті Б. Хмельницького наступні гетьмани і старшини всього лише за 20 років зруйнували всі підвалини української національної державності. Таким чином, створена Б. Хмельницьким козацька держава була щаблюною в історії української державності і мала всі ознаки демократичної республіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія держави і права України: у 2-х т. / За ред. В. Я. Талія, А. Й. Рогожина. – Том 1. – К. : Видавничий Дім Ін Юре, 2000.
2. Смолій В. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет / Смолій В., Степанков В. – К., 1992.
3. Смолій В. Гетьман Богдан Хмельницький і його доба / В. Смолій. – К., 1995.
4. Степанков В. Богдан Хмельницький і проблеми державності України / В. Степанков // Український історичний журнал. – 1991. – № 9.

Паламарчук Галина Василівна – учитель історії, вища кваліфікаційна категорія, педагогічне звання «вчитель-методист», КЗ «НВК: ЗШ I-III ступенів-гімназія № 23 ВМР»

Паламарчук Роман Петрович — студент групи ТКП-156, факультет інфокомунікацій, радіоелектроніки та наносистем, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: rporitskiy@gmail.com

Palamarchuk Halyna V. – a teacher of history, higher qualification category, pedagogical degree «TeacherMethodist», Municipal Institution «Educational Complex: Vinnytsia Municipal I-III Grades Secondary School Gymnasium № 23», Vinnytsia, e-mail: palamarchuk.gv@gmail.com

Palamarchuk Roman P. — Department of Infocommunication, Electronics and Nanosystems, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: rporitskiy@gmail.com